

MUSİQİŞÜNASLIQ
МУЗЫКОВЕДЕНИЕ
MUSICOLOGY

UOT 78.03(560):94"19"
DOI 10.65058/CCWA9270

ATATÜRK VƏ TÜRK MİLLİ MƏDƏNİYYƏTİ

SEVİNC RZAYEVA*

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ü. Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası

Email: zamincap@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-2017-8436>

Sitat gətirmək üçün: Rzayeva, S. Atatürk və Türk milli mədəniyyəti // – Bakı: Musiqi dünyası. Beynəlxalq Elmi Musiqi Jurnalı, – 2026. Vol.28/№1 (106), – s.8-18.

Xülasə

Hazırda milli dövlətçilik ideologiyasının möhkəmləndirilməsi və mədəni özünüdərk prosesində tarixi şəxsiyyətlərin irsinin öyrənilməsi **aktual məsələdir**. Məqalədə ulu öndər Mustafa Kamal Atatürkün mədəniyyətin inkişafındakı misilsiz xidmətlərindən bəhs olunur. **Tədqiqatın məqsədi** Mustafa Kamal Atatürkün türk milli mədəniyyətinin və incəsənətinin (xüsusilə musiqi, teatr və təsviri sənətin) inkişafındakı konseptual baxışlarını, onun bu islahatların müasir Türkiyə Cümhuriyyətinin dövlət sütunu kimi rolunu elmi şəkildə araşdırıb təhlil etməkdir. Atatürkün mədəniyyət sahəsindəki islahatları Türkiyə Cümhuriyyətinin mənəvi sütunlarını təşkil edirdi. Tədqiqatda əldə olunan əsas qənaətlərdən biri odur ki, onun milli mədəniyyət kompensiyasının təməlində xalqın yaşadığı reallıqlar və bu reallıqların formalaşdırdığı geniş təcrübələr dayanır. Atatürkə görə mədəniyyətin formalaşmasında ədəbiyyat, rəssamlıq, heykəltaraşlıq, musiqi, teatr, memarlıq kimi bütün təsviri sənətlər xüsusi önəm daşıyır. **Tədqiqatın elmi əhəmiyyəti** ondan ibarətdir ki, əldə olunan nəticələr mədəniyyətşünaslıq, tarix və sənətşünaslıq sahəsində tədqiqat aparan mütəxəssislər, həmçinin dövlət mədəniyyət siyasətinin formalaşdırılması üçün nəzəri baza rolunu oynaya bilər.

Açar sözlər: Mustafa Kamal Atatürk, mədəniyyət, incəsənət, musiqi, islahatlar, Türkiyə.

Giriş.

Türkiyə Cumhuriyyətinin yaranması 1920-ci il aprelin 23-də Ankarada Türkiyə Böyük Millət Məclisinin açılışı ilə müjdələndi. 1922-ci il noyabrın 1-də xilafət və sultanlıq bir-birindən ayrıldı və sultanlıq ləğv edildi. 1923-cü il oktyabrın 13-də Cumhuriyyətin idarəsi qəbul edildi və Atatürk yekdilliklə ilk prezident seçildi. Türkiyə Cumhuriyyəti "suverenlik qeyd-şərtsiz millətidir" və "yurdda sülh, dünyada sülh" təməlləri üzərində yüksəlməyə başladı. Atatürk "Türkiyəni müasir sivilizasiya səviyyəsinə yüksəltmək" üçün bir sıra yenilliklər etdi. Bu yenilliklər beş başlıq altında qruplaşdırıldı. Onlardan biri də "Təhsil və Mədəniyyətdə, inqilablar idi. Buraya əsasən aşağıdakılar daxil idi:

- Tədrisin birləşdirilməsi (3 mart 1924);
- Yeni türk hərflərinin qəbulu (1 noyabr 1928);
- Türk Dili və Tarixi Qurumlarının yaradılması (1931-1932);
- Universitet təhsilinin təşkili (31 may 1933);
- Təsviri sənətdə yeniliklər (1).

Qeyd edək ki, soyad qanununa uyğun olaraq Mustafa Kamala 24 noyabr 1934-cü ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisi tərəfindən "Atatürk" soyadı verilmişdir. Konstitusiyaya uyğun olaraq, prezident seçkiləri dörd ildən bir yenilənirdi. 1927, 1931 və 1935-ci illərdə Türkiyə Böyük Millət Məclisi Atatürkü yenidən prezident seçdi.

Müzakirə və qənaətlər.

Mustafa Kamal Atatürk 1937-ci ildən təsərrüfatlarını xəzinəyə, daşımaz əmlakının bir qismini isə Ankara və Bursa bələdiyyələrinə bağışladı. O, mirasından bir pay bacısına, övladlığa götürdüyü övladlarına, Türkdili və Tarixi Qurumlarına ayırdı. O, oxumağı, musiqi dinləməyi, rəqs etməyi, at sürməyi və üzməyi sevirdi. Nərd və bilyard oynamaqdan həzz alırdı. Onun zəngin kitabxanası var idi. Atatürk dövlət xadimlərini, elm adamlarını, sənət adamlarını süfrələrinə dəvət edər, ölkənin problemlərini müzakirə edərdi. O, fransızca və almanac da sərbəst danışa bilirdi. Əhməd bəy Ağaoğlu "Üç mədəniyyət əsərinin ön sözündə yazırdı: *"Hələ bir neçə il əvvəl xatirimizə və xəyalımıza gəlməyən və ifadəsinə cürət etmədiyimiz əsaslar, bu heyratədəyər inqilab (Mustafa Kamal Atatürkün həyata keçirdiyi inqilab nəzərdə tutulur - S.R.) sayəsində bugünkü həyatımızın birər prinsipi olmuşdur. Qazinin (M.K.Atatürk nəzərdə tutulur-S.R.) başdan-başqa Qərb mədəniyyəti çərçivələri işinə girmiş olduq. Ailədən dövlət və hökumət şəkillərinə, geyimimizdən yazıya qədər, müəssisələrimiz və keçinmə tərzimiz baxımından Qərb mədəniyyəti zümrəsinə girdik"* [2].

Atatürk sözün əsl mənasında yenilməz sərkərdə və qurucu idi. İdeyasını isə türkçülüyn başında duran, ona elmlik verən böyük sosioloq, şair və publisist Ziya Gökalpdan almışdı. Ziya Gökalp türkçülüyə "Türk millətini yüksəltmək deməkdir" deyə tərif verdi. Türklərin keçmiş şöhrətini qaytarmaq istəyən türkçülər arasında öncə Turançılıq fikri çox geniş yayılmışdı. Turançılıq bütün türk xalqlarını bir dövlətdə toplamaq məqsədini güdüdü. Ziya Gökalpın 1911-ci ildə "Gənc qələmlər" jurnalında Səlanik) çıxan "Turan" şeiri turançılıq məfkurəsini aydın şəkildə ifadə edirdi.

"Vətən nə Türkiyədir türklərə, nə Türkiyədir, Vətən böyük müəbbət bir ölkədir – Turan!" Ziya Gökalp bütün yazılarını 1918-ci ildə nəşr etdirdiyi "Türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək" adlı kitabında toplanmışdır. Atatürkün böyük hörmət bəslədiyi və özünün mənəvi atası saydığı Ziya Gökalp Türkiyə Cümhuriyyətinin ilk konstitusiyasının hazırlanmasında fəal iştirak etmişdir. O, 11 avqust 1923-cü ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisinə millət vəkili seçilmişdir. "Türkçülüyn əsasları" kitabını dilimizə uyğunlaşdıran və bu formulun Azərbaycan cəmiyyətində müəyyən yer tutmasına imkan yaradan Elman Mustafa onun bu sahədəki əməyini çox doğru olaraq belə qiymətləndirir: *"Türkçülüyn başında duran, ona elmlik verən böyük sosioloq, şair, publisist Ziya Gökalp idi. Ziya Gökalp bütün həyatını türkçülüynün gerçəkləşməsinə, türk millətinin aşılmasına bağlanmış, bütün xoşbəxtliyini türklərin yüksəlməsində görmüşdü"* (3,s.16).

Mustafa Kamal Atatürk düşünürdü ki, türk millətinin bir milli ideal ətrafında toplamaq üçün onun milli hisslərini önə çəkmək lazımdır. O, türk millətinin coğrafiyasının geniş bir əraziyə yayıldığını da yaxşı bildiyi üçün xarici türklərlə də yaxından maraqlanırdı. Vaxtilə onun 1930-cu illərdə uzaqgörənliklə dediyi *"Sovet İttifaqı bir gün dağılacaq. Bu imperiyanın hüdudları daxilində bizim dili bir, dini, tarixi eyni olan, qardaş-bacılarımız var. O günlərin bir gün gələcəyini düşünərək indidən hazırlaşmalıyıq. Onların bizə gəlməsini gözləməməliyik, onların yanına getməliyik. Biz onların qayğısına qalmalıyıq. Bunun yolu mədəni əlaqələrdən keçir"* fikirləri bu marağın ən gözəl sübutudur. Onun sözlərinə görə, Türkiyə Cümhuriyyəti mədəniyyət üzərində qurulmuşdur.

Mustafa Kamal Atatürkün mədəniyyət haqqında söylədiyi fikirləri bu gün də aktual səslənir. Bəzi nümunələrə diqqət yetirək:

"Türkiyə Cümhuriyyətinin təməli mədəniyyətdir. Bundan əlavə izahata ehtiyac görmürəm. Çünki bu, Türkiyə Cümhuriyyətinin məktəblərində bir çox hallarda bir əsas kimi müəyyən edilmişdir".

"Mədəniyyət oxumaq, başa düşmək, görmək, görə bildiyini anlamlandırmaq, təəssürat yaratmaq, düşünmək, zəka yetişdirməkdir".

"... Mədəniyyət təbiətin yüksək nemətləri ilə xoşbəxt olmaqdır. Bu ifadədə hər şey gizlidir. Təmizlik, saflıq, yüksəklik, insanlıq və s. Bunlar hamısı insani xüsusiyyətlərdir".

"... Bugünkü Türkiyə Cumhuriyyətinin uşaqları mədəniyyət adamlarıdır. Yəni hər ikisinin mədəniyyəti var və bu həssaslığı ətraflarına və bütün türk millətinə yaydıqlarından əmindirlər" [4].

Atatürk sivilizasiya ilə mədəniyyət arasında fərq görmür. Onun fikrincə, "sivilizasiyanı mədəniyyətdən ayırmaq çətin və lazımsızdır". Bu baxımdan o, mədəniyyəti belə təsvir edir:

Mədəniyyət: "A - insan cəmiyyətinin dövlət həyatında, B - intellektual həyatda, yəni elmdə, ictimai həyatda və təsviri sənətdə, C - iqtisadi həyatda, yəni kənd təsərrüfatında, incəsənətdə, ticarətdə, quruda, dənizdə, havada edə biləcəklərinin məcmusudur" [4]. Yəni bir xalqın tarixdəki bütün məhsulları mədəniyyət, mədəniyyətdir.

Mustafa Kamal Atatürk bu fikirdə idi ki, milləti yaşadacaq mədəniyyət beynəlmiləl mədəniyyət deyil, türk milli mədəniyyətidir. Bu səbəbdən türk məktəblərində türk milli mədəniyyəti öyrədilməlidir. Milli təhsil proqramı ilə ilgili o, demişdir: "Hesab edirəm ki, bu günə qədər tətbiq olunan təhsil və təlim metodları xalqımızın tarixi tərbiyəsində ən mühüm amildir. Odur ki, mən milli təhsil proqramı dedikdə, milli xarakterimizə, tariximizə uyğun gələn, qocalığın xurafatlarından əxlaqımıza heç bir aidiyyəti olmayan yad fikirlərdən, Şərqdən, Qərbdən gələ biləcək bütün təsirlərdən tamamilə təmizlənmiş mədəniyyəti nəzərdə tuturam. Çünki dahi xalqımızın tam inkişafına ancaq belə bir mədəniyyətlə nail olmaq olar" [4, s.14-15].

Atatürkə görə xalqımızın inkişafı layiq olduğu sivilizasiya səviyyəsinə çatması ən yaxşı peşələri və milli mədəniyyətimizi ən mükəmməl şəkildə yetişdirməyə qadirdir. Kökləri kənarında olan, təqlid üzərində qurulmuş mədəniyyət onun düşüncə dünyasında yoxdur. Bəs bu mədəniyyət anlayışının məzmunu nədir? Cavab: Türk millətinin tarix səhnəsində ortaya qoyduğu hər şey: Türk sənəti, türk iqtisadiyyatı, türk şeiri və ədəbiyyatı, türkün bütün maddi və mənəvi dəyərləri türk mədəniyyətini təşkil edir. O, demişdir: "... Millətimizin siyasi-ictimai həyatında, millətimizin intellektual tərbiyəsində bələdçimiz elm və elm olacaqdır. Türk millətimin, türk sənətinin, iqtisadiyyatının, türk şeirinin, ədəbiyyatının bütün şöhrəti ilə inkişaf etdiyi məktəbə şükür edəcəyimiz elm və elmin sayəsindədir" [5.s.27]. Atatürk dini biliklərə də xüsusi önəm verirdi: Türk milləti daha dindar olmalıdır, yəni bütün sadəliyi ilə dindar olmalıdır.

Mən öz dinimə, həqiqətin özünə inandığım kimi buna inanıram. O, şüura zidd olan və tərəqqiyə mane olan heç nəyi ehtiva etmir. Dünyanın bizə hörmət etməsini istəyiriksə, ilk növbədə özümü və milliyətimizə hörməti bütün hərəkətlərimizlə göstərək. Bilək ki, milli kimliyini tapmayan millətlər başqa millətlərin lütfüdür" [5, s.62]. Atatürkün siyasət fəlsəfəsinin ana xəttini mədəniyyət təşkil edir. O, Türkiyə Cumhuriyyətinin təməlini mədəniyyətlə bağlayırdı: "Türkiyə

Cumhuriyyətinin sütunu olaraq milli mədəniyyətin hər sıçrayışda yüksəlişini təmin edəcəyik. Çünki mədəniyyət və iqtisadiyyat hər cür siyasətə istiqamət verən əsaslardır" [5,s.113.125]. Onun fikrincə mədəniyyət milli zəmin üzərində qurularsa, onun yönəldəcəyi siyasətlər də millətin mənafeyinə üstünlük verəcəkdir. Milli mədəniyyətdən payı olmayan kadrların təyin edəcəyi siyasətlər millətin deyil, qidalandıqları mədəniyyət kanallarının maraqlarında xidmət edəcək. Bunun üçün milli mədəniyyətə önəm verilməsi vacibdir.

Atatürkün yaradıcılığında türk tarixi də xüsusi yer tutur. O, təkcə Osmanlıları və Səlcuqları bilməklə kifayətlənmirdi. İslamdan əvvəlki türk tarixini də araşdırmaq üçün ciddi tədbirlər görürdü. Məşhur "Ergenekon" dastanındakı boz qurd motivini kağız pullara çap etməklə türklərin keçmişi ilə əlaqə yaratmağa çalışırdı. Türklərə kökləri çox qədimlərə gedib çıxan bir xalq olduqları şüurunu vermək üçün türkçülüüyü və türk tarixini Şumerlərə və Etilərə qədər uzatmağı lazım bildi. Mustafa Kamal Atatürk deyirdi: "*Cənablar, milli təhsilin nə demək olduğunu bilməkdə xəcalətli bir gün olmamalıdır. Həmçinin milli tərbiyə vacib olandan sonra onun dilini, metodunu, vasitələrini də milli etmək lazımdır. Milli təhsillə inkişaf etdirilib təkmilləşmək istəyən gənc şüurları aşındırıcı, narkotik və xəyali şeylərlə doldurmamaq üçün diqqətlə məşğul olmaq lazımdır*" [5,s.84]. Onun "vasitələri" əslində yaratdığı bir sıra mərkəzlərdir. Məhz bu anlayış türk millətinin tarixini və tarixi dəyərlərini araşdırmaq, işıqlandırmaq və onları millət üzvlərinə öyrətmək üçün Türk Tarix Qurumunu qurdu. Türk dilini inkişaf etdirmək, müasir dünyanın inkişaf etmiş dilləri ilə rəqabət apara biləcək bir quruluşa çevirmək və bütün fikirləri ifadə etmək üçün Türk Dil Qurumunu quran da bu anlayışdır. Əslində bu anlayış insanları oxuması və yazması daha asan olan yeni türk əlifbasını mənimsəməyə vadar etdi ki, millətin bütün nümayəndələri çağın elmindən xəbərdar olsunlar. O, milli mədəniyyəti, incəsənəti qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirməklə öncə çağdaş sivilizasiyaya çatmağın, sonra isə onun fəvqünə yüksəlməyin lazım olduğuna inandığını bildirirdi. Onun milli mədəniyyət anlayışının təməlində xalqın yaşadığı reallıqlar və bu reallıqların formalaşdırdığı geniş təcrübələr dayanır. Mədəniyyəti "*oxumaq, anlamaq, görmək, görə bildiklərinə məna vermək, təəssürat yaratmaq, düşünmək, zəka yetişdirmək kimi xarakterizə edən Atatürkə görə "insan olmağın ən vacib elementi"*" mədəniyyət tərəfindən təşkil edilir. Bunu aydınlaşdırmaq üçün o, yazırdı ki, "mədəniyyət təbiətin yüksək nemətləri ilə xoşbəxt olmaqdır". Bu ifadədə çox şey var: təmizlik, saflıq, insanlıq və s. Bunlar hamısı insan xüsusiyyətləridir. Mədəniyyət sözünü məsdər halına gətirəndə təbiətin insanlara verdiyi yüksək keyfiyyətləri öz övladlarına, gələcəyinə verdiyini bildirir [6. s. 261-262].

Türk milli mədəniyyətinin Türk gəncliyinin şüurunda və Türk Millətinin şüurunda daim yaşadılmasına ürekdən inanan Atatürk qeyd edirdi ki, bu "*universitet və kolleclərimizin əsas vəzifəsidir*". Bunları həyata keçirmək üçün Türkiyənin üç böyük mədəniyyət bölgəsinə ayrılması

"İstanbulla yanaşı Ankara və Şərq bölgələrində (Van) qurulacaq universitetlərlə müasir mədəniyyət şəhərinin yaradılmasının" zərurətinə işarə edirdi [7.s. 401].

Dərin və geniş keçmiş olan türk millətinin tarixi dövrlərində mədəniyyət və sivilizasiya anlayışlarını bütövlükdə görən və dəyərləndirən Atatürkə görə "*Türkiyə Cumhuriyyətini quran türk xalqı mədənidir. Tarixdə sivil, reallıqda sivilidir*" [7.s. 212].

Eyni zamanda "Türklər bütün dünya sivilizasiyası və bəşəriyyəti üçün güzəşt (yerinə yetirmə) nümunəsidir. Təkcə bu yox, Türklər tarixin çox köhnə çağlarında insanlığa qarşı etdikləri vəzifələri bu dəfə daha yaxşı şəkildə yerinə yetirməyə hazırlaşan yüksək bir varlıqdır" [8. s. 591]. Millətə heyranlıq duyğularını bildirən Atatürk vurğulayır ki, "*sivilizasiyanın, onun tərəqqisinin, yüksəlişinin və qüdrətinin təməli ailə həyatındadır*" [7. s. 183].

Sivilizasiya yolunda uğur qazanmağın həyat şərtini bildirərək əldə olunacaq məqsədləri də göstərir: "*Daha dayana bilmərik, mütləq irəli gedəcəyik. Biz heç vaxt geri dönmə bilmərik. Çünki biz irəli getməliyik. Millət aydın bilməlidir, sivilizasiya elə güclü oddur ki, ona biganə olanları yandırır məhv edir. Biz yaşadığımız sivilizasiya (sivil dünya) ailəsində layiq olduğumuz yeri tapıb, onu qoruyub bəyan edəcəyik. Rifah, xoşbəxtlik və insanlıq buradadır*" [7.s.210]. Atatürkə görə, mədəniyyətin formalaşmasından ədəbiyyat, rəssamlıq, heykəltaraşlıq, musiqi, teatr, memarlıq kimi bütün təsviri sənətləri nəzərə almaq və qiymətləndirmək lazımdır. O, ədəbiyyatı "hər bilik kimi yüksək idealist bir peşə üçün belə həvəsləndirən, hədəfə alan, həyata keçirən və nəhayət fədakar və qəhrəmanlıq göstərən fəal element hesab edir, onu "*hər bir insan cəmiyyəti və bu cəmiyyəti, onun gününü və gələcəyini qoruyan və qoruyacaq hər bir təşkilat üçün ən vacib təlim vasitələrindən biri*" kimi qəbul edirdi [9,s.50]. Bu məsələdə Milli Təhsil Nazirliyinin ədəbiyyatın tədrisinə xüsusi dəyər verməsini bildirərək qeyd edirdi ki, "*Türk uşağı danışarkən onun ifadəsi və danışığı tərzi, Türk uşağı yazanda onun ifadə tərzi, onu dinləyənləri getdiyi yola apara biləcək və bu bacarığı sayəsində türk övladı onu dinləyənləri və yazılarını oxuyanları izləyərək yüksək türk idealına apara biləcək*" [9.s.51].

O, ədəbiyyatı milli mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi kimi qəbul edirdi. Sənətə və sənətkara yüksək dəyər verərək yazırdı: "Bir milləti yaşatmaq üçün bəzi təməllərə ehtiyac var və bilirsiniz ki, bu təməllərdən ən mühümlərindən biri də sənətdir. Əgər xalq sənətdən, sənərkardan məhrumdursa, onun tam həyatı ola bilməz". Ədəbiyyatı "mədəni, sivil cəmiyyətlərin tərkib hissəsi" kimi xarakterizə edən Atatürk yazırdı: "*Sözləri və mənalari, yəni insan zehnində olan hər cür məlumatı və insan xarakterinin ən böyük duyğularını dinləyənləri və oxuyanları çox aktual edəcək şəkildə söyləmək və yazma sənəti. Ona görə də ədəbiyyat istər nəsrə, istər nəzmdə rəssanlıq kimi, heykəltərəş kimi, xüsusən də musiqi kimi təsviri sənətlərdən biri hesab olunur*" [9].

3 aprel 1922-ci ildə Konya Hərbi Dəmirçi Məktəbində keçirilən buraxılış mərasimindəki sənət və sənətkarın böyük və kiçik ola bilməyəcəyini belə ifadə edir: "*Sənətin ən sadəsi ən şərəflisidir. Çəkməçi, dərzi, dülgər, yəhərçi, dəmirçi ictimai və hərbi həyatımızda hörmətə, ləyaqətə ən layiq sənətkardır* [10.s.32]. Onun fikrincə, "sənətçi əlləri öpməz. Sənətkarın əlindən öpülür".

Atatürk rəssamlıq və heykəltəraşlıq sənətinə də xüsusi dəyər verir. "Dünyada savadlı (mədəni), mütərəqqi (qabaqçıl) və yetkin olmaq istəyən hər bir xalq mütləq heykəllər düzəldəcək, heykəltəraşlar yetişdirəcək. O, bu sənətin "din əleyhinə olduğunu iddia edənlərə belə cavab verir: "Tarixi abidə kimi orda-burda abidələrin qoyulmasının dinə zidd olduğunu iddia edənlər İslam müddəalarını lazımcına öyrənməyənlərdir. Peyğəmbərin İslam dinini təsis etməsindən min üç yüz il keçdi. Peyğəmbər ilahi əmrləri çatdırarkən qarşısındakıların qəlbində və vicdanında bütələr var idi. Bu insanları haqq yola dəvət etmək üçün ilk növbədə o daş parçaları atıb ciblərindən, ürəklərindən çıxarmalı idi. İslam həqiqətləri tam dərk edildikdən və bunun nəticəsində yaranan vicdan güclü hadisələrlə gücləndikdən sonra bəzi nurani insanların belə daş parçalarına sitayiş etdiyini düşünmək İslam dünyasına təhqirdir. Maarifpərvər, dindar xalqımız onun inkişafının səbəblərindən biri olan heykəltəraşlığı maksimum dərəcədə təbliğ edəcək, ölkəmizin hər bir guşəsi dədə-babalarımızın, gələcəyimiz olan övladlarımızın xatirələrini gözəl heykəllərdə dünyaya duyuracaq. Səyyahlar yaxşı bilirlər ki, Misirdə çoxlu böyük insanların heykəlləri var. Onda misirlilər islamçı deyillər?

Çox şükür artıq ölkəmizdə heykəltəraşlıq, gözəl heykəllərin yaranması prosesi başlanılıb. Məsələn, Sivasdan Ərzuruma gedərkən yol kənarında gözəl bir heykələ rast gəlirsən. Millətimizin iki güclü məziyyəti var: din və dil. Heç bir qüvvə bu fəzilətləri millətimizin qəlbindən, vicdanından qopara bilməyib. İnsanların yetkin olması üçün müəyyən şeylər lazımdır. Rəng çəkməyən millət, heykəl qoymayan millət, elmin tələb etdiyi işi görməyən millətin etiraf etmək lazımdır ki, o xalqın tərəqqi və tərəqqi yolunda yeri yoxdur. Halbuki xalqımız öz həqiqi keyfiyyətləri ilə mədəni olmağa layiqdir və olacaq. [10]

O, rəssamlıq sənətinə də yüksək dəyər verirdi. Bir gün rəssam İbrahim Çallı ona, "*icazə verərsənmi, Mustafa Kamalın portretini türk millətinin qəlbinə çəkim, Paşa?!*" sualını verəndə: "*Madam ki, ürəyinizdə yaşayan Mustafa Kamalı çəkmək istəyirsən, mənim model olmağıma ehtiyac yoxdur*" - deyən mənalı cavab verir. [11]

Heykəltəraşlıq və rəssamlıq kimi musiqi sənətinə də yüksək əhəmiyyət verən Atatürk 14 oktyabr 1925-ci ildə İzmir Qız Müəllim Məktəbini ziyarət edərkən, "Həyatda musiqiyə ehtiyac varmı?" sualına "Musiqi həyatda lazım deyil. Çünki həyat musiqidir. Musiqi ilə heç bir əlaqəsi

olmayan varlıqlar insan deyil. Həyat insan həyatıdırsa, musiqi də olmalıdır. Onsuz da musiqisiz həyat mövcud ola bilməz. Musiqinin növü öyrənilməyə dəyər" [10. s.235].

Bir çox mövzularda olduğu kimi musiqi sahəsində də o, qərbə üz tutmağın vacib olduğunu xüsusi qeyd edirdi. Yeni nəsilləri Avropa musiqisini öyrənməsini də tövsiyə edirdi. Türk musiqisinin çoxsəslili Qərb musiqisi texnikasına əsaslanaraq inkişaf etdirilməsini istəyirdi.

Atatürk türk musiqisinin də bütün dünyada yayılmasını və sevilməsini arzu edirdi: "Biz çox vaxt musiqinin tam ləyaqətini (nüfuzunu, dəyərini) tapa bilmirik. Bu, bizim dinlədiyimiz əsl türk musiqisidir. Bu musiqini bütün dünyaya izah etmək üçün bir xalq olaraq bu günkü sivil dünya səviyyəsinə yüksəlməliyik" [12. s. 121].

Atatürkə görə, "*Qərb musiqisini hörmətlə dinlədiyimiz kimi, musiqimizi də bütün dünyada hörmətlə dinləniləcək bir vəziyyətdə olmalıdır*"[13]

Sənətin ən mühüm qollarından biri olan musiqinin dünya tendensiyaları ilə ayaqlaşması üçün türk musiqiçilərini Avropanın köklü ənənəsi olan konservatoriya təhsili ilə tanış etmək üçün eyni zamanda Türkiyədə yeni bir dövrə başlamaq məqsədi ilə ilk Musiqi Müəllimləri Məktəbi açıldı. Bu məktəbdə yetişən müəllimlər məktəblərdə Qərb musiqisindən dərs deyirdilər.

1924-cü ildə, "Musika-i Hümayun" və ya "Muzıka-yı Hümayun (hərbi orkestr - S.R.) İstanbuldan Ankaraya köçürülərək Riyasat-i Cümhur Musiki Heyəti adını alır (Bu gün Cümhur Başqanı Simfonik Orkestri kimi tanınır-S.R.). Darüelhanın (Osmanlı Dövlətinin ilk rəsmi musiqi məktəbi - S.R.) Türk Musiqisi bölümü bağlanaraq məktəbin adı İstanbul Konservatoriyası olaraq dəyişdirilir (1926). Daha sonra isə məktəb İstanbul Bələdiyyə Konservatoriyası adlandırılır.

1926 - 1935 - cu illərdə Dini mahnılar adı altında altı cildlik - "Tekke Musikisi" nümunələri və Türk Musiqisi klassiklərinin 180 mahnısı nəşr olunur. Həmin illərdə Ankarada Milli Musiqi və ifaçılıq Akademiyası yaradılır (1934). Bir il sonra isə Gözəl Sənətlər Baş idarəsi fəaliyyətə başlayır. Atatürk deyirdi: "Bir millətin musiqi zövqü nəzərə alınmasa, onu təkmilləşdirmək mümkün deyil. Bunu Montesquieyindən oxumuşdum (Fransız filosofu 1689-1755-S.R.). Bu çox doğrudur və ona görə də bu sənətin inkişaf etməsindən özümü cavabdeh hesab edirəm"[14].

Atatürk musiqi sahəsində inqilablara liderlik etmiş və xaricdən mütəxəssis musiqiçilərin dəvət edilməsi, musiqi sahəsində ixtisaslı təhsil almaq üçün lazım olan məktəblərin açılması, istedadlı tələbələrin xaricə göndərilməsi barədə göstərişlər vermişdir. Bu göstərişlərin əsasında türk xalq musiqisinin tərtibi, onun bəstəkar tərəfindən işlənməsinə böyük önəm verilərək Macar bəstəkarı və etnomusiqişünas Bella Bartov folklor və xalq musiqisi tədqiqatları aparmaq üçün Tükiyyətə dəvət edildi. O, Anadoluya dörd dəfə səfər edərək, "Xalq nəğmələri" adı ilə on beş dəfə nəşr etmiş, son dördüncü səfərində isə (1929) o, bəzi xalq rəqslərini də lentə almışdır. Bella

Bartokla yanaşı Lico Amar, Joseph Marx, Carl Ebert, Paul Hindemitin də adlarını çəkə bilərik. Xüsusilə P. Hindemitin Ankara Dövlət Konservatoriyasının yaranmasında böyük rolu olmuşdur. Eləcə də, 1931-ci ilin sonlarına doğru İstanbul Bələdiyyəsi tərəfindən dəvət edilən Avstraliyalı bəstəkar Joseph Mark bələdiyyəyə təqdim etdiyi hesabatda Türk musiqisinin əsaslarının pozulmadan təkmilləşdirə biləcəyi barədə yazmışdır. Türk bəstəkarlıq məktəbinin inkişafı üçün ölkəyə yalnız xaricdən mütəxəssis musiqiçilərin gəlməsilə yanaşı 1927-ci ildə gənc musiqiçilərə xaricə gedib oxumaq imkanı da yaradıldı. Həmin ildən etibarən bir sıra gənc, bunlar Cemal Reşit Rey, Ülvi Cemal Erkin, Ahmet Adnan Saygun, Necil Kazım Akses, Hasan Ferit Alhan bu imkandan yararlanaraq, xaricə oxumağa gedir.

Musiqinin hər növünü sevən, mahnı və türküləri dinləməkdən həzz alan Mustafa Kamal Atatürk özü də türk musiqisinin gözəl bilicisi idi. Onun Cankaya Köşkündə təşkil etdiyi məclislərdə hər zaman türk musiqisi səslənər və özü də musiqiyə eşlik edərdi: “O, tutqun səsi ilə nəinki Rumeli folklor xalq mahnılarını gözəl və şirin oxuya bilirdi, həm də klassik türk musiqisinin məqamlarını bilirdi” Lord Kinross.

Yekun nəticə.

Beləliklə, Atatürkün yaşadığı dövr musiqi sahəsində də bir çox inkişafın yaşandığı, müxtəlif məktəblərin və konservatoriyaların, beynəlxalq aləmdə qəbul edilən bəstəkarların yetişdiyi bir dövr oldu. Cümhuriyyətin ilk illərində, yenidən ayağa qalxmış bir ölkədə türk millətini hər sahədə müasir xalqlar səviyyəsində görmək istəyən və bunun üçün Cümhuriyyətin elanından sonra incəsənətin bütün sahələrində yeni türk sənətinin müasir mənada inkişafı və tərəqqisi üçün əlindən gələni əsirgəməyən Atatürk yeni bir baxış və yeni bir yol açmış oldu. Onun qəbul etdiyi bütün qərarların, gördüyü bütün tədbirlərin əsas məqsədi türk millətini müasir, azad, müstəqil, daha güclü, daha xoşbəxt və firavan görmək idi. Ulu Atatürkün əziz xatirəsi, bütün türk millətinin qəlbində əbədi yaşayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Atatürk'ün Hayatı [Elektron resurs] // T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. — URL: ktb.gov.tr. — (Müraciət tarixi: 23.01.2026).
2. Ağaoğlu, Ə. Üç mədəniyyət / Əhməd bəy Ağaoğlu. — Bakı : Bakı Kitab Klubu, 2017. — 182 s.
3. Mustafa, E. Ziya Gökalp və onun “Türkçülüyn əsasları” əsəri / E. Mustafa. — Bakı, 1991. — 16 s.

4. Atatürk'ün Vecizeleri: Kültür ve Medeniyet. — Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Yayını, № 37, 1990. — 82 s.
5. Popüler Kültür [Elektron resurs] // Hacettepe Üniversitesi. — URL: hacettepe.edu.tr. — (Müraciət tarixi: 23.01.2026).
6. İnan, A. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler / Afet İnan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959. — 344 s.
7. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cild I. — Ankara : Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945. — 418 s.
8. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri. Cild IV. — Ankara : Atatürk Araştırma Merkezi, 1972. — 638 s.
9. İnan, A. M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım / Afet İnan. — İstanbul : Milli Eğitim Basımevi, 1971. — 118 s.
10. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cild II. — Ankara : Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952. — 320 s.
11. Toker, M. Emekli Çallı'nın Ömrü // “Cumhuriyet” gazetesi. — 13 Temmuz 1947. — s. 2.
12. Göçgün, Ö. Edebiyat Dünyası ve Atatürk / Önder Göçgün. — Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1995. — 403 s.
13. Anadol, C., Kara, M. Atatürk ve Sanat / C. Anadol, M. Kara. — İstanbul : Yayılım Yayıncılık, 2001. — 192 s.
14. Sun, M. Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları / Muammer Sun. — Ankara : Ajans Türk Kültür Yayınları, 1969. — 160 s.

АТАТЮРК И ТУРЕЦКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА

СЕВИНДЖ РЗАЕВА

*Бакинская Музыкальная Академия имени У. Гаджибейли
Доктор философии в области искусствоведения, доцент*

Резюме

В настоящее время изучение наследия исторических деятелей в процессе укрепления идеологии национальной государственности и культурного самосознания является одной из актуальных проблем. В статье рассматривается беспрецедентный вклад великого лидера Мустафы Кемала Ататюрка в развитие культуры. Цель исследования – научное изучение и анализ концептуальных взглядов Мустафы Кемала Ататюрка на развитие турецкой национальной культуры и искусства (особенно музыки, театра и изобразительных искусств), а также его роли в этих реформах как опоры государства современной Турции.

Один из главных выводов, сделанных в ходе исследования, заключается в том, что основой его концепции национальной культуры являются реалии, переживаемые народом, и обширный опыт, сформированный этими реалиями. По мнению Ататюрка, все виды искусств, такие как литература, живопись, скульптура, музыка, театр, архитектура, имеют особое значение в формировании культуры. Научная значимость исследования заключается в том, что полученные результаты могут служить теоретической основой для специалистов, проводящих исследования в области культурологии, истории и истории искусств, а также для формирования государственной культурной политики.

Ключевые слова: Мустафа Кемаль Ататюрк, культура, искусство, музыка, реформы, Турция.

ATATURK AND TURKISH NATIONAL CULTURE

SEVINJ RZAYEVA

Hajibeyli Baku Academy of Music

PhD in art study, Associate Professor

Abstract

Currently, the study of the heritage of historical figures in the process of strengthening the ideology of national statehood and cultural self-awareness is one of the urgent issues. The article discusses the unparalleled contributions of the great leader Mustafa Kemal Ataturk to the development of culture. The purpose of the study is to scientifically investigate and analyze Mustafa Kemal Ataturk's conceptual views on the development of Turkish national culture and art (especially music, theater and fine arts), his role of these reforms as a state pillar of the modern Republic of Turkey. Ataturk's reforms in the field of culture constituted the spiritual pillars of the Republic of Turkey. One of the main conclusions reached in the study is that the foundations of his national cultural concept are the realities experienced by the people and the extensive experiences formed by these realities. According to Ataturk, all fine arts such as literature, painting, sculpture, music, theater, architecture are of particular importance in the formation of culture. He considered Turkish national culture to be the pillar of the Republic of Turkey. The scientific significance of the study is that the results obtained can serve as a theoretical basis for specialists conducting research in the fields of cultural studies, history, and art history, as well as for the formation of state cultural policy.

Key words: Mustafa Kemal Ataturk, culture, art, music, reforms, Turkey.

Məqalənin redaksiyaya daxilolma tarixi: 13.03.2026

Qəbulolunma tarixi: 21.03.2026